

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Максим Зельсер,

аспірант кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0001-3447-3039

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2025-57-5>

УДК 341.1

Еволюція та розвиток принципу «компетенція-компетенції» при визначенні юрисдикції міжнародних судових інституцій

Міжнародні судові та арбітражні інституції зарекомендували себе як один із ефективних засобів вирішення суперечок як між державами, так і між приватними особами з однієї сторони та державами з іншої.

Однією із причин, чому, наприклад, інвестиційний арбітраж став ефективним способом вирішення інвестиційних суперечок, вважається принцип *competence-competence*, який, українською мовою, має перекладатися як «компетенція-компетенції». В майбутньому, з огляду на євроінтеграційні процеси, для України також стане важливим питання роботи судів Європейського Союзу, які теж, насамперед, керуються цим принципом.

Принцип «компетенція-компетенції», який також, іноді, називають доктриною, є одним із ключових елементів сучасного міжнародного та арбітражного права, що забезпечує

автономію та незалежність міжнародних судових і арбітражних інституцій. Цей принцип надає судовій інституції повноваження самостійно вирішувати питання своєї юрисдикції, що є важливим у контексті забезпечення ефективного розгляду спорів та дотримання справедливості у міжнародному праві.

Застосування принципу «компетенція-компетенції» є особливо актуальним у сучасних умовах зростання кількості транскордонних спорів та ускладнення правових відносин, пов'язаних із захистом інвестицій, збройною агресією та питаннями екологічної безпеки. Водночас аналіз витоків та розвитку цього принципу дозволяє виявити його еволюцію від класичних судових прецедентів до сучасного текстуального закріплення в міжнародних договорах та конвенціях.

Незважаючи на широке визнання принципу «компетенція-компетенції» у світовій науці, в українській правовій доктрині це питання залишається недостатньо дослідженим. У зв'язку з цим актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю осмислення історичних витоків цього принципу, його значення для міжнародного арбітражу та перспектив закріплення у вітчизняній правовій системі.

Для України питання еволюції застосування принципу «компетенція-компетенції» є актуальним, в першу чергу, у суперечках із державою-агресором в Міжнародному Суді ООН (МС ООН), ЄСПЛ, інвестиційних арбітражах у спорах з щодо притягнення росії як держави-агресора агресорки до відповідальності, відшкодуванням збитків за експропріацію активів на незаконно окупованих або анексованих українських територіях.

Метою даної статті є аналіз історії виникнення та розвитку принципу «компетенція-компетенції», його впливу на визначення юрисдикції міжнародних судових і арбітражних інституцій, а також перспектив його інтеграції в українське законодавство.

Матеріали та методи. У дослідженні використано комплексний підхід, що поєднує історичний, порівняльно-правовий та системний методи аналізу. Основою для проведення роботи стали як класичні, так і сучасні наукові джерела, включаючи монографії, статті, міжнародні конвенції та прецедентні рішення міжнародних арбітражних трибуналів.

Історичний метод дозволив відтворити хронологію розвитку принципу «компетенція-компетенції», починаючи з його перших згадок у міжнародному праві до сучасного текстуального закріплення. Порівняльно-правовий підхід забезпечив можливість співставлення особливостей застосування цього принципу в різних правових системах, що дозволило

виділити універсальні аспекти та специфічні риси.

Системний аналіз дозволив оцінити значення принципу «компетенція-компетенції» у контексті функціонування міжнародних судових та арбітражних інституцій. Використані джерела інформації включають наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, офіційні документи міжнародних організацій, а також практичні приклади з рішень міжнародних арбітражів. Усі джерела було опрацьовано з використанням критичного підходу, що забезпечує об'єктивність отриманих результатів.

Використовуючи порівняльно-правовий метод, у роботі буде досліджено основні прецеденти, які заклали підвалини для цього принципу, а також сучасні підходи до його застосування в міжнародному праві.

Стислий огляд літератури. Питання принципу «компетенція-компетенції» привертає значну увагу дослідників у галузі міжнародного права та арбітражу. Зокрема, Джеймс Кроуфорд (James Crawford) у своїй праці «*Continuity and Discontinuity in International Dispute Settlement*» наголошує на ключовій ролі цього принципу у забезпеченні незалежності міжнародних арбітражних трибуналів [1].

Крістофер Шроер (Christoph H. Schreuer) та Емануель Гаїллард (Emmanuel Gaillard) у своїх фундаментальних працях щодо засад міжнародних інвестиційних арбітражів визначають історичні витоки принципу та його застосування у контексті міжнародного інвестиційного арбітражу [2, 3]. Крістофер Шроер називає принцип «компетенція-компетенція» одним із найважливіших принципів міжнародних арбітражних судів, адже він забезпечує автономність та незалежність арбітражних інституцій [3].

Дуг Джоунс (Doug Jones) висвітлює практичні аспекти застосування

принципу у сучасних арбітражних справах, наголошуючи на його значенні для забезпечення ефективності та оперативності розгляду спорів. У своїх роботах Джоунс також підкреслює важливість текстуального закріплення цього принципу у міжнародних конвенціях та національних законодавствах [4].

Тетяна Комарова досліджує генезу компетенції Суду ЄС в Європейському Союзі, зокрема, в світлі рішень Суду ЄС. Її праці акцентують увагу на взаємозв'язку між принципом «компетенція-компетенції» та іншими фундаментальними принципами на яких побудована інституційна судова модель ЄС [5].

Щодо терміну «компетенція-компетенції»

В першу чергу, варто зазначити, що сама назва принципу «компетенція-компетенції» виникла лише у ХХ столітті, набагато пізніше самого принципу. Первинне джерело самої назви достеменно невідоме, проте на думку відомого англійського науковця з українським корінням сера Герша Лаутерпахта (Hersch Lauterpacht), в міжнародне публічне право це визначення прийшло із конституційного права Німеччини де називалось *kompetenz-kompetenz* [6, с. 207–208]. Також науці відома французька назва цього принципу, що перенесла його використання щодо міжнародних арбітражів – *compétence de la compétence* [7, с. 37]. Деякі міжнародні суди до сьогодні використовують назву принципу німецькою у англомовних текстах, проте, загальноприйнятою є саме англомова версія, саме вона застосовується більшістю арбітражів та Міжнародним Судом ООН [8, с. 21–23].

Що ж до коректності українського перекладу, автор вважає за потрібне відсилатись до французького перекладу, з якого видно, що правильним перекладом буде саме «компетенція-компетенції», а не інші форми, які

часто-густо виникають у публічному просторі¹.

Історія виникнення принципу «компетенція-компетенції» та перші рішення міжнародних судових інституцій

Не зважаючи на порівняно нову назву, суть принципу «компетенція-компетенції» існує значно довше і полягає в такому: судова інституція (суд, арбітраж, комісія, інший квазі-судовий орган) повинна мати першочергове право визначити та встановити свою юрисдикцію (право розглядати) на вирішення певної суперечки, яка перебуває на її розгляді. Тобто, судова інституція має компетенцію (право) на визначення своєї компетенції (право вирішувати певний спір, або, одним словом, юрисдикцію). Звідси і назва «компетенція-компетенції».

Як зазначав Джеймс Кроуфорд, однією із перших справ, в яких був застосований принцип «компетенція-компетенції» була справа *Betsey* (Бетсі) 1797 року. Справа стосувалась захопленого Сполученим Королівством однойменного судна, що належало США. Справу передали на розгляд комісії із п'яти членів, заснованій на основі міжнародного Договору укладеного між США та Сполученого Королівства про дружбу, торгівлю і мореплавання 1794 року (далі – «Угода Джея» або «Договір Джея» [9]). Варто зазначити, що одним із завдань Угоди Джея було спростити вирішення таких суперечок, передавши їх розгляд від дипломатичних каналів до спеціально створеної комісії. Англійські делегати, вірогідно, бажаючи затягнути розгляд справи, вимагали, щоб комісія повернула суперечку на вирішення до дипломатів обох сторін. Не зважаючи на це, комісія, більшістю голосів вирішила, що повернення

---

¹ Наприклад, стаття юридичної фірми GoLaw від 12 січня 2021 року: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/arbitrazhna-ugoda-praktika-ukrayinskih-sudiv-2020/>

справи до дипломатів буде суперечити функції, покладеної на комісію Угодою Джей [1, с. 15].

Більше того, комісія визначила, що у разі, якщо в неї є право повертати справи назад до дипломатів, то в неї має бути і зворотне право – приймати справи до свого розгляду. Таким чином, справа «Бетсі» стала однією із перших справ щодо самовизначення юрисдикції міжнародних судових інституцій [1, с. 16].

Вже в наступному році відбулась аналогічна ситуація із судом Sally і деякі члени комісії знову підняли питання своєї компетенції. В цей раз, один із членів комісії пішов далі, вказавши, що «комісія має компетенцію визначити свою юрисдикцію». В той же час, справа Sally, в кінцевому рахунку, як раз таки була вирішена шляхом дипломатичних перемовин, а отже, цей принцип не було належно закріплено практикою [10, с. 426-352].

До наступної відомої справи, яка розглянула питання компетенції міжнародних судових інституцій пройшло більше 70 років – нею стали, так звані, арбітражні позови Алабами (*Alabama Claims*). Справи стосувались компенсації за шкоду, яку завдали військові кораблі Сполученого Королівства торговим суднам США (на час громадянської війни в США – судна Союзу або Півночі). Найбільш відомим було британське судно Alabama, яке потопило або підпалило 64 американські судна, більшість із яких були торговими [11, с. 7]. У 1871 році, Сполучене Королівство та США підписали Вашингтонську угоду, за якою, зокрема, було передбачено створення комісії із шести членів, які мали розглянути позови США щодо відшкодування завданої шкоди [12].

Стаття XIV Вашингтонської угоди зазначала, що комісія буде компетентна визначити, в кожному випадку, чи був будь-який позов перед нею поданий належним чином, повністю

або частково. Комісія скористалась цим положенням, вирішуючи два типи вимог США щодо судна Alabama: компенсації прямої шкоди та компенсації супутньої (непрямої) шкоди.

Розглядаючи питання супутньої шкоди, комісія зазначила, що вона виключить позовні вимоги США щодо такого типу вимог, адже компенсація такої шкоди не передбачена міжнародним правом. Комісія далі уточнила, що такі вимоги «*мають бути повністю виключеними з розгляду Трибуналу при винесенні цього рішення, навіть якщо два Уряди не мають розбіжностей щодо компетенції Трибуналу вирішити це питання*» [11, с. 21].

Матеріали арбітражних позовів Алабами свідчать, що сторони, насправді, мали розбіжності по питанню супутньої шкоди [11, с. 21], проте, комісія вирішила відмовити у розгляді цих позовів самостійно – до того, поки такі розбіжності кристалізувалися б у відповідних процесуальних документах.

Варто зазначити, що таке рішення комісії може бути інтерпретовано по-різному: з однієї сторони, воно підтверджує право комісії (себто суду) визначити обсяг своєї компетенції самостійно – не обмежуючись доводами або заявами сторін. З іншої сторони, така позиція комісії суперечить принципу мовчазної згоди, за яким, комісія, за відсутності заперечень відповідача, мала б розглядати таку поведінку як погодження на включення таких вимог до предмету розгляду комісії.

На нашу думку, рішення комісії Алабами було прогресивним на той час розвитку міжнародного права і, як вбачається, надало поштовх на закріплення принципу «компетенція-компетенції» в статутах судових та арбітражних органів у майбутньому.

Закріплення принципу «компетенція-компетенції» у міжнародних судових інституціях

Одним із перших прикладів текстуального закріплення принципу «компетенція-компетенції» стала Конвенція щодо мирного вирішення міжнародних зіткнень вчинена в Гаазі в 1899 році (надалі – «Гаазька Конвенція»). Стаття 49 Гаазької конвенції, засновуючи Постійну Палату Третейського Суду (надалі – «ППТС», з англ. *Permanent Court of Arbitration*), надала повноваження суду на самостійне визначення своєї юрисдикції: *“[т]рибунал уповноважений проголосити свою компетенцію на основі тлумачення запису про передачу на арбітражне вирішення, а також інших договорів, які будуть актуальними у відповідній справі, а також застосовуючи загальні принципи міжнародного права”* [13]. Аналогічне положення потім було залишене у статті 73 другій версії цієї конвенції, учиненої у 1907 році [14].

Як побачимо далі, таке положення значною мірою відрізняється від тих, які використовуються міжнародними судовими інституціями зараз. Положення Гаазької конвенції використовує два важливі терміни: воно «уповноважувало» трибунал «проголосити» свою компетенцію. Така термінологія, безумовно, заснована на тому, що вирішення спорів в міжнародних судових інституціях було мало поширеним в той час, тому, визначалась необхідність «проголосити» свою компетенцію у кожному конкретному спорі, в не залежності від оспорування такої компетенції сторонами – як бачимо, стаття 49 Конвенції не пов’язує проголошення компетенції трибуналу з будь-якими факторами, окрім наявності самого спору, переданого на розгляд ППТС.

Другою відмінністю положення у статті 49 Гаазької конвенції було те, що ППТС надавались дискреційні повноваження для підстав визначення наявності або відсутності юрисдикції. Так, трибунал ППТС, окрім

документів по справі, самостійно міг визначити договори, що будуть актуальними для спору, а також використати загальні принципи міжнародного права. Це, вірогідно, пов’язано з тим, що на перетині ХІХ та ХХ сторіччя, міжнародне право ще перебувало в процесі бурхливого розвитку, то ж, не можливо було однозначно визначити будь-який стійкий перелік джерел права, що матиме використати трибунал ППТС.

Варто відмітити, що підхід, закріплений у Гаазькій конвенції, корелюється із підходом у справі Алабама – трибунал тільки проголошує свою компетенцію в рамках і обмежуючись повноваженнями, закріпленими відповідною угодою. Тобто, на цьому етапі використовується звужуючий підхід до інтерпретації повноважень трибуналу.

Цікавим фактом є також те, що на конференції у Гаазі у 1907 році, за результатами якої була прийнята друга версія конвенції, що містила аналогічне положення про компетенцію ППТС у статті 73, лунали заклики щодо створення арбітражної інституції, яка б мала обов’язкову юрисдикцію щодо окремих типів справ [15, с. 169]. Як ми знаємо, такої універсальної інституції не існує до сих пір, і, вочевидь, не буде створено найближчим часом.

Надалі, принцип «компетенція-компетенції» був закріплений у двох судах з міжнародного вирішення суперечок при універсальних міжнародних організаціях – Постійній Палаті Міжнародного Правосуддя при Лізі Націй (надалі – «ППМП») та Міжнародному Суді Справедливості при ООН (надалі – «МС ООН»). Статути обох судів мали однакове положення у частині 6 статі 36, яке зазначало: *«У випадку, якщо виникає спір щодо того, чи має Суд юрисдикцію, таке питання має бути вирішене рішенням цього Суду»* [16, 17].

Відмінною рисою статутів ППМП та МС ООН у цій частині, у порівнянні зі статутом ППТС є те, що юрисдикція ППМП та МС ООН презюмується – тобто, якщо не виникає заперечень або спору, автоматично вважається, що такий судовий орган має право та компетенцію вирішити переданий спір. ППТС, в свою чергу, мала саме проголосити свою юрисдикцію в кожному окремому випадку. В той же час, Гаазька конвенція не вказує, яким саме чином (в якій формі) має проголошуватись компетенція. Статути ППМП та МС ООН містять пряму вказівку, що таке рішення має бути видано у формі рішення відповідного судового органу.

Цікаво, що такий розвиток можна трактувати двояко. З однієї сторони, творці ППМП та МС ООН надали більшого авторитету цим органам позбавивши їх необхідності проголошувати свою компетенцію, якщо це питання сторонами не підіймається. З іншої сторони, вони позбавили ППМП та МС ООН можливості самостійно вирішити, чи компетентні вони розглянути такий спір, адже, якщо не виникає спору щодо компетенції, статут не надає права суду розглянути це питання за власної ініціативи (*sua sponte*).

На нашу думку, таке положення варто, скоріш, розглядати як прояв принципу мовчазної угоди або мовчазної згоди [18, с. 165], аніж обмеження суду на вирішення своєї юрисдикції. Так, за принципом мовчазної згоди, якщо сторона не заперечує проти певних дій, слід вважати, що така сторона погодилась на них [19, с. 410]. У той же час, таке формулювання, звичайно, не стосується скарг, поданих з очевидними порушеннями процедури – такі скарги повертає канцелярія МС ООН відповідно до статуту цього суду [17].

Таким чином, міжнародне право у першій половині ХХ сторіччя зробило крок вперед, і, що, на нашу думку, найголовніше, закріпило ідею

того, що міжнародні судові органи мають юрисдикцією за замовчуванням. Відповідно, це є процесуальним обов'язком сторін її оскаржити, якщо вони вважають це за потрібне. Якщо ж вони це не зроблять, то потім будуть позбавлені права заперечувати проти виконання рішення на цій підставі відповідно до правил стателю [20, с. 17–20].

На останок, статuti ППМП та МС ООН не визначають переліку джерел, на підставі яких суд має вирішувати питання наявності в нього юрисдикції. То ж, до цього питання має застосовуватись загальне положення щодо джерел права, якими користується суд при вирішенні спорів, викладене у ст. 38 Статуту МС ООН [17].

Інші міжнародні судові органи також отримали аналогічні положення щодо закріплення принципу «компетенція-компетенції». Наприклад, схоже положення також використовується у Конвенції ООН з Морського права, де, у частині 4 статті 288 зазначено таке: «У випадку розбіжностей щодо того, чи має суд або арбітраж компетенцію, це питання вирішується цим судом або арбітражем» [21].

Аналогічно, у Конвенції з прав людини та основоположних свобод у частині 2 статті 32: «У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд» [22].

Практика МС ООН щодо принципу компетенція-компетенції

Частіше за все, наукова література згадує справу Ноттебома як першу справу, в якій МС ООН детально описав принцип «компетенція-компетенції» (хоча і не використовуючи саме цей термін) [1, с. 18], проте, на думку автора, було б некоректним не згадати декілька більш ранніх справ, з якими МС ООН зіштовхнувся на самому початку своєї роботи.

Справа проливу Корфу (Corfu Channel) Велика Британія та Північна Ірландія проти Албанії

Справа пов'язана із пошкодженням Британських воєнних кораблів, які зіштовхнулися на міни у проливі Корфу у 1946 році. Спир був переданий до ООН, і за рекомендацією Ради Безпеки ООН сторони підписали Спеціальну Угоду від 25 березня 1948 року, якою уповноважили МС ООН розглянути спір із двох питань:

(1) *Чи несе Албанія відповідальність згідно з міжнародним правом за вибухи, які сталися 22 жовтня 1946 року в албанських водах, а також за збитки та людські жертви, спричинені ними, і чи є обов'язок виплатити компенсацію?*

(2) *Чи порушила Сполучене Королівство згідно з міжнародним правом суверенітет Албанської Народної Республіки внаслідок дій Королівського флоту в албанських водах 22 жовтня та 12 і 13 листопада 1946 року і чи є обов'язок надати сатисфакцію?* [23].

Під час останнього раунду подачі в МС ООН, Велика Британія заявила підрахунок компенсації, яку просила призначити суд у разі задоволення вимог. На це, Албанія спочатку заявила про відсутність компетенції у суду розглянути це питання. На думку Албанії, два питання, які були зазначені у Спеціальній Угоді (зазначені вище), на якій і будувалась юрисдикція МС ООН розглядати цю справу, не охоплювали питання визначення конкретного розміру компенсації. І дійсно, текстуальна інтерпретація питання 1 Спеціальної Угоди показує, що МС ООН мав вирішити, чи існує в Албанії обов'язок сплатити компенсацію як такий [24, с. 6-7].

Унікальною рисою цієї справи є те, що питання компетенції суду в цій справі виникло: (а) під час розгляду справи, а не перед розглядом справи по суті; (б) не щодо спору в цілому, а лише щодо окремого питання.

МС ООН одразу перейшов до вирішення цього питання. Не звертаючись до доктрини

«компетенція-компетенції» як такої, МС ООН вирішив це питання, застосувавши правила інтерпретації міжнародних договорів, зокрема, врахувавши і історію заключення Спеціальної Угоди, і поведінку сторін у провадженні а також інші практичні питання, прийшов до висновку, що Спеціальна Угода надала МС ООН повну компетенцію на розгляд всього спору, що включає, зокрема, і визначення суми компенсації [24, с. 8]. Таким чином, МС ООН визнав свою компетенцію розглядати окреме питання щодо спору, чим негласно підтвердив застосування принципу «компетенція-компетенції».

Хоча ця справа і не розглядала питання принципу «компетенція-компетенції» як такий, вважаємо, що вона стала основною для подальших рішень МС ООН у аналогічних питаннях.

Справа Ноттебома (Ліхтенштейн проти Гватемали)

У 1951 році Ліхтенштейн подав позов у МС ООН вимагаючи реституції та компенсації від уряду Гватемали на тій підставі, що останній діяв щодо Фрідріха Ноттебома, громадянина Ліхтенштейну, у спосіб, що суперечить міжнародному праву. Під час розгляду справи у 1952 році, Гватемала заперечила проти юрисдикції МС ООН обґрунтовуючи це тим, що на час розгляду справи, згода Гватемали на юрисдикцію МС ООН надана у 1947 році строком на 5 років вже сплила [25, с. 118–119].

МС ООН, переходячи до розгляду справи, зазначив що однозначно має право самостійно визначити свою юрисдикцію на підставі ст. 36(6) Статуту МС ООН. МС ООН також зазначив, що *«цей принцип, визнається загальним міжнародним правом щодо арбітражів, набирає ще більшої сили»* щодо інституційно закріплених судових органів [25, с. 119].

Відповідно, МС ООН зазначив, що міг би вивести таке своє

право і без існування прямої вказівки у статті 36(6) Статуту МС ООН – на основі ст. 38(1), в якій зазначається, що МС ООН «зобов'язаний вирішувати спори на основі міжнародного права» [17].

В результаті, МС ООН визнав що має юрисдикцію розглядати справу, адже Ліхтенштейн подав сам позов до того, як сплив строк згоди Гватемали на вирішення спорів в МС ООН.

Важливим аспектом є те, що МС ООН відслідкував розвиток самого принципу щодо самовизначення юрисдикції судових установ від Арбітражів Алабами та визнав цей принцип частиною загального міжнародного права, що надало поштовх до його подальшої розробки.

Заява Нової Зеландії про перегляд рішення МС ООН у справі Ядерних Випробувань (Австралія та Нова Зеландія проти Франції).

9 травня 1973 року Австралія та Нова Зеландія порушили справи проти Франції щодо випробувань ядерної зброї, які Франція запропонувала провести в атмосфері південно-тихоокеанського регіону. Франція заявила, що вважає що МС ООН не має юрисдикції та утрималася від участі на відкритих слуханнях або подання будь-яких процесуальних заяв. Після звернення Австралії та Нової Зеландії, Франція в різних публічних заявах оголосила про свій намір не проводити подальших ядерних випробувань в атмосфері після завершення серії випробувань у 1974 році. Двома рішеннями, винесеними 20 грудня 1974 року, Суд встановив, що заяви Австралії та Нової Зеландії більше не мають жодного об'єкта спору, і тому він не був покликаний виносити будь-яке рішення щодо них [26].

Більш ніж 20 років потому, 21 серпня 1995 року уряд Нової Зеландії подав до Секретаріату МС ООН документ під назвою «Запит про перевірку ситуації», у якому вони просили

перевірити заяви президента Франції щодо нових ядерних випробувань. Нова Зеландія посилалась на Рішення 1974 року, а саме на п. 63 цього рішення: «Якщо Суд встановив, що держава взяла на себе зобов'язання щодо своєї майбутньої поведінки, у функції Суду не входить вважати, що вона не виконуватиме його. Проте Суд зазначає, що якщо підстави цього Рішення будуть порушені, Заявник може вимагати розгляду ситуації відповідно до положень Статуту» [27, с. 24].

Нова Зеландія стверджувала, що цей пункт надає їй «право» за таких обставин вимагати «відновлення розгляду справи, розпочатої заявою 9 травня 1973 року», і зауважила, що резолютивна частина відповідного рішення не може тлумачитися як така, що показує, що будь-який намір з боку МС ООН остаточно закрити справу.

Після проведення відкритих слухань 11 і 12 вересня 1995 року МС ООН виніс свій наказ 22 вересня 1995 року. Суд встановив, що, вставляючи в пункт 63 речення «Заявник міг вимагати розгляду ситуації відповідно до положень Статуту [МС ООН]», він не виключав спеціальної процедури доступу до нього (на відміну від згаданих у Статуті Суду, таких як подання нової заяви або запит на тлумачення чи перегляд, які були б відкритими для Заявника в будь-якому випадку); однак МС ООН дійшов висновку, що ця спеціальна процедура буде доступна для заявника лише у разі виникнення обставин, які впливатимуть на основу рішення 1974 року. Проте, події 1974 року відрізнялись від тих, що відбувались у 1995 році: перші стосувались ядерних випробувань атмосфері, а другі, підземних ядерних випробувань. Отже, запит Нової Зеландії про тимчасові заходи та заяви про дозвіл на втручання, подані Австралією, Самоа, Соломоновими Островами, Маршалловими Островами та Федеративними Штатами Мікронезії, а також

заяви про втручання, зроблені останніми чотирма державами, усі з яких були провадженні, супутні основному запиту Нової Зеландії, також мали бути відхилені. [28, с. 288]

Закріплення принципу «компетенція-компетенції» у процесуальних правилах міжнародних арбітражів.

З поширенням глобалізаційних процесів у ХХ столітті, значного розширення набуло питання міжнародних інвестицій. Використання дипломатичного захисту для інвестиційних спорів було не зручним з багатьох причин, то ж, задля забезпечення прав міжнародних інвесторів, набув поширення новий спосіб вирішення інвестиційних суперечок – міжнародний інвестиційний арбітраж [29, с. 15–17].

Арбітражний регламент Комісії ООН з права міжнародної торгівлі року (надалі – «ЮНСІТРАЛ»).

Арбітражні правила ЮНСІТРАЛ, зазвичай, застосовується до всіх *ad hoc* інвестиційних арбітражів, пройшов період еволюційного розвитку. Він був вперше прийнятий у 1976 році, потім змінений у 2010 році.

Ці зміни відобразились і на сприйнятті принципу «компетенція-компетенції».

У первинній версії 1976 року, регламент мав формулювання, дуже схожі за змістом із статутом МС ООН та інших міжнародних судів за яким компетенція арбітражу визначити свою компетенцію виникала тільки у разі, якщо одна із сторін (звичайно, відповідач) оскаржувала таку юрисдикцію. Відповідне положення статті 21 звучало наступним чином: *«арбітражний трибунал має право вирішити будь-які оскарження що він не має юрисдикції, в тому числі будь-які оскарження щодо існування або дійсності арбітражного застереження або окремої арбітражної угоди»* [30].

Варто зазначити, що за таким підходом, юрисдикція міжнародного

арбітражу презюмувалась, як і юрисдикція ППМП та МС ООН, проте могла бути оскаржена за заявою однієї із сторін.

За оновленою версією правил, арбітражному трибуналу була надане право самостійно визначати свою юрисдикцію. Відповідне положення статті 23 звучить так: *«арбітражний трибунал має право вирішити щодо своєї юрисдикції, в тому числі щодо оскарження існування або дійсності арбітражної угоди»* [31].

Відповідно до звітів робочої групи ЮНСІТРАЛ, що, зокрема, займалася оновленням арбітражних правил, окремо зазначалось мета зміни положення у статті 23. Робоча група вирішила змінити положення щоб уточнити та роз'яснити, що в повноваження арбітражного трибуналу входить обидва «підняти питання та вирішити питання щодо наявності і меж його юрисдикції» [32].

В той же час, наукова спільнота вважає, що арбітражний трибунал буде самостійно піднімати та вирішувати питання щодо своєї юрисдикції лише у виключних випадках [33, с. 1251]. Робочою групою зазначаються два таких випадки: (1) коли сторона, яка б могла оскаржити юрисдикцію (відповідач), не приймає участі у провадженні; (2) коли сторона, яка має право заявити оскарження, може не знати або не розуміти складних юридичних концептів, що уможливають таке оскарження [34, пара. 97].

Це положення варто розглядати у світлі обов'язку арбітражного трибуналу винести юридично обов'язкове та виконуване рішення, яке, зокрема, полягає в тому, що арбітражний трибунал має враховувати всі фактори, що можуть загрожувати дійсності їхнього рішення [33, с. 279], до яких, безумовно, входить питання наявності у трибуналу юрисдикції.

Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами

та іноземними особами (надалі – «Конвенція МЦУІС»).

Найбільш популярним місцем розгляду інвестиційних спорів є Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (надалі – «МЦУІС»), який розглядає спори на підставі вищезазначеної конвенції (надалі – «Конвенція МЦУІС»).

В статті 41 Конвенції МЦУІС, зазначено наступне:

(1) *Арбітраж сам вирішує питання про свою компетенцію.*

(2) *Будь-яка заява сторони, яка містить ствердження про те, що розгляд даного спору не належить до компетенції Арбітражу, повинна бути розглянута Арбітражем, який визначить, розглядати таку заяву як попереднє питання чи в процесі розгляду спору по суті [35].*

Як і у випадку з оновленими правилами ЮНСІТРАЛ, Конвенція МЦУІС надає дискреційне право арбітражу визначити свою юрисдикцію, яке не прив'язане до оскаржень такої юрисдикції сторонами. В той же час, я не знайшов окремих порад у конвенції або її *travaux préparatoires* що б свідчили щодо випадків, коли арбітражному трибуналу рекомендується самостійно підняти та вирішити питання юрисдикції (*sua sponte*).

У випадку ж оскарження юрисдикції однією із сторін, арбітражний трибунал матиме дискрецію щодо процедури вирішення такого питання – або разом із попередніми запереченнями, або вже на стадії розгляду справи по суті. Враховуючи, що одним із керівних принципів арбітражного розгляду є саме ефективність (як щодо часу, так і щодо економії коштів), то, здебільшого, як буде продемонстровано на прикладах у розділі X, трибунал вирішує розглядати такі питання окремо, перед розглядом справи по суті, що б не витратити ресурси на розгляд по суті спору, юрисдикції над яким арбітражний трибунал не має.

Компетенція-компетенції у Суді справедливості ЄС

Європейський Союз є унікальним міжнародним утворенням, щодо генези якого до сьогодні точаться дебати [5, с. 9]. Унікальним також є і Суд Європейського Союзу (Суд ЄС), який є ключовим елементом інституційної системи ЄС і несе важливу ролі у його житті та розвитку [36, с. 15].

Суд ЄС має виключні повноваження вирішувати питання, пов'язані з тлумаченням та застосуванням права ЄС. Це закріплено в статті 19 Договору про Європейський Союз, яка зазначає, що Суд ЄС «забезпечує дотримання законодавства у тлумаченні та застосуванні Договорів». Ця компетенція дозволяє Суду ЄС забезпечувати автономію правової системи ЄС, включаючи визначення меж компетенції інституцій Союзу. Аналогічні положення були передбачені в усіх попередніх договорах з моменту створення Спільноти [37]. Стаття 263 Договору про функціонування Європейського Союзу також прямо передбачає, що виключна юрисдикція Суду включає право переглядати законність законодавчих актів та інших дій інституцій ЄС. Право перегляду законності всіх актів Союзу передбачає повноваження визначати межі компетенції Союзу, хоча законодавчі акти можуть бути визнані недійсними і з інших підстав, окрім перевищення повноважень (*ultra vires*) [38].

Важливим аспектом застосування цього принципу є рішення у справі Foto-Frost (1987 року), де Суд ЄС постановив, що лише він має право визнавати акти ЄС недійсними. Національні суди не можуть самостійно скасовувати акти Союзу, навіть якщо вони вважають їх незаконними. Це забезпечує єдність правового порядку ЄС та запобігає фрагментації в його застосуванні.[39, п. 20]. У справі Foto-Frost Суд справедливості вперше офіційно закріпив свою судову компетенція-компетенції для вирішення всіх

суперечок, пов'язаних із розмежуванням національного та союзного права, що було притаманно його практиці щонайменше з середини 1960-х років і, як стверджує Суд, передбачено договірними рамками з моменту створення Спільноти в 1957 році [40, п. 473].

Принцип *competence-competence* також тісно пов'язаний із верховенством права ЄС. Суд ЄС неодноразово наголошував, що його юрисдикція має пріоритет перед національними судами у питаннях, пов'язаних із правом ЄС. Це означає, що навіть у випадках конфлікту між правом ЄС і національним законодавством, національні суди зобов'язані забезпечувати перевагу правових норм ЄС.

Однак застосування принципу *competence-competence* не позбавлене викликів. Наприклад, Федеральний конституційний суд Німеччини у справі PSPP (2020 року) поставив під сумнів верховенство рішень Суду ЄС, стверджуючи, що той перевищив свої повноваження. Це викликало серйозні дебати щодо балансу між національним суверенітетом і компетенцією інституцій ЄС.

Ще одним важливим аспектом є механізм попереднього рішення, передбачений статтею 267 Договору про функціонування ЄС. Національні суди можуть звертатися до Суду ЄС із проханням тлумачення права ЄС, але лише Суд вирішує, чи приймати справу до розгляду. Це є одним із проявів принципу компетенція-компетенції.

Таким чином, принцип *competence-competence* є фундаментальним для функціонування правової системи ЄС. Він забезпечує єдність і верховенство права ЄС, але водночас породжує дискусії щодо розподілу компетенцій між національними та наднаціональними рівнями.

Висновки. Принцип «компетенція-компетенції» є фундаментальним для міжнародного арбітражу та судових інституцій, забезпечуючи

автономію їхньої діяльності. Він надає суду чи трибуналу право самостійно визначати свою юрисдикцію, що є важливим для ефективного та справедливого вирішення спорів. Його застосування є особливо актуальним у випадках міжнародних інвестиційних спорів, транскордонних конфліктів і захисту прав інвесторів.

Як зрозуміло з проаналізованих матеріалів, еволюція принципу «компетенція-компетенції» відбувалася двоступеневими циклами: на першому ступені він, в певній формі, закріплювався в установчих документах відповідного судового органу; на другому ж, відповідна судова інституція тлумачила цей принцип для певних обставин конкретної справи, і, здебільшого, уточнювала, розширювала та вдосконалювала його дію. В новому циклі, вже уточнений та розширений принцип закріплювався в установчому документі судового органу, а, після того, знову тлумачився судовим органом в більш поглибленій формі.

Перевагою такого еволюційного процесу є менша залежність від волі держав: держави, при укладанні відповідних установчих документів, мали закріплювати вже існуючу поведінку міжнародних судових інституцій, яка була закріплена відповідною практикою. В той же час, судові інституції, вже опираючись на оновлену нормативну базу, отримували ще більшу дискрецію у подальшому еволюційному тлумаченні принципу «компетенція-компетенції».

Важливо відмітити те, що розвиток принципу «компетенція-компетенції» відбувається не тільки «вглиб» але і «вшир». Так, принцип, який був спочатку актуальним тільки для окремих *ad hoc* арбітражних судів та комісій, сьогодні є закріпленим та застосовним і для Міжнародного Суду ООН і для правової системи ЄС.

Відповідно до цих циклів, принцип «компетенція-компетенції» зазнав

суттєвого розвитку. На ранніх етапах він був закріплений у вигляді права судових органів визначати свою юрисдикцію у вузьких межах, однак сучасне міжнародне право закріплює цей принцип як універсальний механізм вирішення складних правових конфліктів на етапі юрисдикції та застосовується у вирішенні фундаментальних питань розмежування повноважень між національними та наднаціональними інституціями.

Список використаних джерел

1. Crawford, J. (2009). Continuity and Discontinuity in International Dispute Settlement: An Inaugural Lecture. *Journal of International Dispute Settlement*, 1(1), 3–24. doi:10.1093/jnlids/idp001
2. Schill, S. W., Malintoppi, L., Reinisch, A., Schreuer, C. H., & Sinclair, A. (Ред.). (2022). *Schreuer's Commentary on the ICSID Convention* (3-тє вид.). Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316516584
3. Gaillard, E. (2010). *Legal Theory of International Arbitration*. BRILL. doi: 10.1163/ej.9789004186415.i-196.19
4. Jones, D. (2009). Competence-Competence. *The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, 1(1), 56-64. Retrieved from <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Arbitration:+The+International+Journal+of+Arbitration,+Mediation+and+Dispute+Management/75.13/AMDM2009005>
5. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 528 с.
6. Bullington, J. P., & Lauterpacht, H. (1928). Private Law Sources and Analogies of International Law. *The Yale Law Journal*, 37(4), 542. <https://doi.org/10.2307/790297>
7. Boucaron-Nardetto, M. (2013). La compétence-compétence: le point de vue français. *Plaidoyer pour la compétence à la française, Cahiers de l'arbitrage*.
8. Waibel, M. (2014). Investment Arbitration: Jurisdiction and Admissibility. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2391789>
9. Treaty of Amity, Commerce, and Navigation, U.S.–G.B., November 19, 1794. Retrieved from https://avalon.law.yale.edu/18th_century/jay.asp
10. Fewster, J. M. (1988). The Jay Treaty and British ship seizures: The Martinique cases. *The William and Mary Quarterly*, 45(3). <https://doi.org/10.2307/1923643>
11. Bingham, T. (2005). The Alabama claims arbitration. *The International and Comparative Law Quarterly*, 54(1), 1–25. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/3663355>
12. Treaty of Washington, U.S.–G.B., January 24, 1871, 17 Stat. 863. Retrieved from <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-0147.pdf>
13. Convention for the Pacific Settlement of International Disputes dated 1899. URL: <https://docs.pca-cpa.org/2016/01/1899-Convention-for-the-Pacific-Settlement-of-International-Disputes.pdf>
14. Convention for the Pacific Settlement of International Disputes (1907). Retrieved from <https://pcacases.com/web/sendAttach/646>.
15. Rosenne, S. (2001). *The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907 and International Arbitration: Reports and Documents*. The Hague: T.M.C. Asser Press.
16. Статут Постійної палати міжнародного правосуддя при Лізі Націй. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_D/D_01_1e_edition.pdf.
17. Статут Міжнародного Суду ООН. URL: <https://www.icj-cij.org/statute>.
18. Щокін Ю. Міжнародно-правовий звичай крізь призму теорії «мовчазної» угоди / Ю. Щокін // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 3(46). – С. 162–171. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5288>.
19. Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction and Admissibility, [1984] ICJ Rep 392, §§ 39, 50–51.

20. Holvik, N. (2018). Silence is consent: Acquiescence and estoppel in international law (Master's thesis, Orebro University). Retrieved from <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1199344/FULLTEXT01.pdf>.

21. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text>.

22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

23. Special Agreement concluded on March 25th, 1948, between the UK and Albania. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/index.php/node/104106> or <https://jsumundi.com/en/document/other/pdf/en-corfu-channel-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland-v-albania-special-agreement-concluded-on-march-25th-1948-thursday-25th-march-1948>.

24. Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Judgment of December 15th, 1948. Retrieved from <https://jsumundi.com/en/document/pdf/decision/en-corfu-channel-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland-v-albania-judgment-assessment-of-the-amount-of-compensation-due-from-the-peoples-republic-of-albania-to-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland-including-the-text-of-the-declaration-of-the-judge-krylov-thursday-15th-december-1949>.

25. Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala), ICJ, Judgment of 18 November 1953. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/18/018-19531118-JUD-01-00-EN.pdf>.

26. ICJ, Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/case/97>.

27. ICJ, Nuclear Tests Case, Judgment of 20 December 1974. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/en/case/59>.

28. Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case [Resumed Nuclear Tests Case], ICJ Rep 1995, 288. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/en/case/97>.

29. Зельцер М. І. Щодо історії виникнення та розвитку міжнародного інвестиційного арбітражу / М. І. Зельцер // Права людини і демократія: зб. наук. ст. за матеріалами IV наук.-практ. конф. з європ. права, м. Харків, 12 трав. 2023 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування; редкол. Д. В. Лученко. – Харків, 2023. – С. 198. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19716>.

30. UNCITRAL. (1976). UNCITRAL Arbitration Rules. United Nations Commission on International Trade Law. Retrieved from <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules.pdf>.

31. UNCITRAL. (2010). UNCITRAL Arbitration Rules (as revised in 2010). United Nations Commission on International Trade Law. Retrieved from <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules-revised-2010.pdf>.

32. UNCITRAL. (2007). Report of the Working Group on Arbitration and Conciliation on the work of its forty-fifth session (Vienna, September 11–15, 2006). United Nations Commission on International Trade Law, 40th session, UN Doc A/CN.9/614, para. 97. Retrieved from <https://undocs.org/A/CN.9/614>.

33. Nappert, S. (2012). Commentary on the UNCITRAL Arbitration Rules 2010: A Practitioner's Guide. Juris Publishing.

34. Horvath, G. (2001). The duty of tribunals to render an enforceable award. *Journal of International Arbitration*, 18(2), 135–222.

35. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_060.

36. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія / Т. В. Комарова. – Харків: Право, 2010. – 360 с

37. Consolidated version of the Treaty on the European Union (1992). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.

38. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (2007). Retrieved from http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj.

39. Case 314/85, Foto-Frost, European Court Reports (1987), p. 4199.

40. Beck, G. (2011). The Lisbon judgment of the German Constitutional Court, the primacy of EU law and the problem of Kompetenz-Kompetenz: A conflict between right and right in which there is no praetor. *European Law Journal*, 17(4), 470–494.

Зельцер М. І. Еволюція та розвиток принципу «компетенція-компетенції» при визначенні юрисдикції міжнародних судових інституцій

Актуальність дослідження принципу «компетенція-компетенції» обумовлена інтенсифікацією світової торгівлі з одного боку, з іншого поляризацією світу та, з огляду на обидва чинники, зростанням кількості міжнародних судових та арбітражних спорів у світі. Зокрема, це стосується і України. Ще більшої актуальності вона набирає у контексті євроінтеграційних процесів України та їх впливу на засоби вирішення міжнародних суперечок, в тому числі, на юрисдикцію міжнародних судових інституцій. Принцип «компетенція-компетенції» є одним із ключових як в міжнародному публічному праві, так і в праві ЄС, адже забезпечує автономію та незалежність судових і арбітражних інституцій. Принцип «компетенція-компетенції» пройшов значний шлях становлення та розвитку у міжнародному публічному праві, які ґрунтувалися на двох основних способах закріплення: кодифікації у статутах міжнародних судових інституцій та практичного застосування цими судовими інституціями. Стаття аналізує історичне становлення цього принципу крізь зазначені способи закріплення: його нормативне закріплення та застосування в міжнародній практиці. Особливу увагу приділено його значенню для міжнародного арбітражу та судового розгляду, в тому числі, у суді Європейського Союзу, зокрема у справах, що стосуються юрисдикційних спорів. Дослідження розкриває вплив принципу «компетенція-компетенції» на співвідношення компетенцій національних судів, міжнародних арбітражів та Суду ЄС, відповідно, показує його важливість для визначення компетентного органу для вирішення певної суперечки. Проведене дослідження базується на історичному, порівняльно-правовому та системному методах аналізу відповідної нормативно-правової бази та міжнародних судових рішень. За результатами проведеного аналізу, досліджені та визначені характерні риси та основні тенденції в еволюційних процесах розвитку принципу «компетенція-компетенції» та напрямки його подальшого розвитку в рамках міжнародного вирішення спорів, зокрема, щодо розподілу компетенцій між національними судами, міжнародними арбітражами та Судом ЄС.

Ключові слова: компетенція-компетенції, міжнародний арбітраж, міжнародна судова інституція, юрисдикція, юрисдикційні суперечки, компетенція судових органів, євроінтеграція, суд ЄС, автономія правопорядку ЄС.

Zeltser M. Evolution and development of “competence-competence” principle when determining the jurisdiction of international judicial institutions

The relevance of studying the “competence-competence” principle is driven by the intensification of global trade, the polarization of the world, and, as a result of both factors, the increasing number of international judicial and arbitration disputes worldwide and, in particular, those involving Ukraine. This relevance grows even further in the context of Ukraine’s European integration processes and their impact on the mechanisms for resolving international disputes, including the jurisdiction of international judicial institutions. The “competence-competence” principle is a key element not only in general international law, but also in the EU Law as it ensures the autonomy and independence of judicial and arbitration institutions. The “competence-competence” principle has undergone significant development

within international public law, evolving through two main methods of establishment: codification in the statutes of international judicial institutions and practical application by these institutions. This article considers the historical development of this principle, its codified enshrinement, and its application in international practice. Special attention is given to its role in international arbitration and judicial proceedings, including in the Court of Justice of the European Union, particularly in cases concerning jurisdictional disputes. The study also explores the principle's impact on the distribution of competences among national courts, international arbitration tribunals, and the Court of Justice of the European Union, highlighting its importance in determining the competent body to resolve a particular dispute. The research is based on historical, comparative legal, and systemic methods of analyzing the relevant normative legal framework and international judicial decisions. As a result of the conducted research, the characteristic features and main trends in the evolutionary processes of the development of the "competence-competence" principle are examined, and its directions for further development within international dispute resolution are identified, particularly concerning the distribution of competences between national courts, international arbitration tribunals, and the Court of Justice of the European Union.

Key words: competence-competence, international arbitration, international judicial institution, jurisdiction, jurisdictional disputes, competence of judicial bodies, European integration, Court of Justice of the European Union, autonomy of EU legal order.